

EDUCAȚIA CREȘTINĂ DIN ZILELE NOASTRE

Monahia Magdalena-
Essex (Anglia)

Abstract: The study herein refers to education performed, firstly, by parents, and then, by Church community, parish (parents always act as members of the Church). “Family is a smaller church”. If we are in a family, its members are the first we need to love. Christian love means sharing life and unity in all circumstances. And towards children, this means unconditional love.

Prayer is the oxygen of the soul, the air conditioning of the Christian house. Raising children in a prayer-like atmosphere makes the relationship with God completely natural.

Keywords: education, children, family, school, Church.

Cadrele didactice și părinții doresc sfaturi practice. Ei vor, de obicei, rețete și strategii de rezolvare a problemelor particulare. Dar eu cred că nu este o pierdere de timp să stabilim fundamentele, pentru că dacă pierdem din vedere elementele de bază, putem greși în practică chiar și cu cele mai bune intenții.

1. Educația

A călăuzi tânăra generație este în primul rând lucrarea harului lui Dumnezeu. Cei mai în vârstă care, într-un fel sau altul, sunt profesorii copiilor și tinerilor, mediază acest har. Noi nu-l deținem însă; poate îl avem chiar într-o măsură mai mică decât copiii. În cuvintele Sfântului Siluan, „harul lui Dumnezeu veselește inimile copiilor” (p.373). „Chiar și copiii care nu au dobândit nicio învățătură încă, ajung să-l cunoască pe Domnul prin Duhul Sfânt” (p.356). Ei ne învață în timp ce noi îi educăm. Ei ne provoacă să căutăm mai cu putere voia lui Dumnezeu și ne oferă un exemplu: „De nu vă veți întoarce și nu veți fi precum pruncii, nu veți intra în împărăția cerurilor” (Mt. 18:3). Însă noi avem responsabilitatea de a-i „crește întru învățătura și certarea Domnului” (Ef. 6:4).

Pentru a transmite credința, noi înșine trebuie să avem credință. Nu credința simplistă care doar acceptă că Ortodoxia este modul corect de viață. O astfel de credință pierde din vedere înseși principiile Ortodoxiei, iar educatorii vor căuta

să afle numai cum să păstreze controlul asupra copiilor. Întrebarea lor obișnuită este: „Cum îl pot determina pe copilul meu să facă acest lucru sau să nu mai facă ceva?”. Hristos a folosit pilda pescuitului pentru a descrie misiunea apostolică. Dar profesorii și învățătorii creștini supraestimează adesea utilizarea cuvântului „pescuire” și mă roagă să le vorbesc despre „ținerea în frâu” a tinerilor, în timp ce motivația noastră ar trebui să fie libertatea și creșterea fiecărei persoane. Liberul arbitru este o caracteristică umană inalienabilă. Știm la ce poate duce abuzul de libertate. Dar, deși teama de contaminare cu aerul poluat al lumii este justificată, ea trebuie să fie acoperită de credința noastră în Hristos, Care a biruit lumea și iadul. Părintele Sofronie spunea: „Dacă [chiar și numai] unul sau doi sunt împreună, ei pot rezista valului lumii”. Tot ceea ce trăiesc copiii acasă și în parohie trebuie să le inspire convingerea că valorile pe care le găsim aici pot răspunde la toate întrebările din lume. Pr. Sofronie a subliniat că „lăsându-i pe copii să vină la Hristos” nu înseamnă să-i tragem la El cu forța pentru binele lor. De mici li s-a dat totul copiilor, inclusiv Împărtășirea sau mărturisirea credinței de către naș la botez. Dar „primirea adevărului se petrece în libertate: el nu trebuie să se impună omului-persoană de nimeni și de nimic”¹. Pr. Sofronie îi încuraja pe părinți să suporte cu răbdare „riscul” ce îl implică nesilirea rebelilor deveniți aproape adulți de a veni la biserică. A decide să nu insistăm în cazul adolescentului nu este o chestiune de „auto-umilire în fața opiniilor copilului” sau de „renunțarea la a încerca”. Ci înseamnă a-I da lui Dumnezeu șansa de a vorbi atunci când copilul va asculta, fie prin noi, fie în alt chip (probabil a zăbovi vorbindu-i lângă patul unui adolescent reticent duminica dimineata nu este cea mai bună situație ...). Nu trebuie să aprobăm o părere neînțeleaptă; nici nu trebuie să începem a pretinde că participarea la biserică nu contează. Vom avea un mare câștig arătând respect pentru voința liberă a copilului, dovedind că dragostea noastră este necondiționată și evitând a limita Biserica la clădirea ei. De multe ori ajungem să închidem ușile pocăinței înfățișându-L pe Hristos ca pe cineva care îi acceptă doar pe cei care manifestă evlavie vizibilă. În cazul în care copiilor nu le place ideea de a fi un „tip bisericos”, aceasta se datorează faptului că inima lor nu este acolo; aceasta este adevărata problemă. Mulți copii ortodocși se simt mai respectați ca persoane printre cei care nu încearcă, în mod deschis sau subtil, „să-i păstreze ortodocși” (ei se îndrăgostesc de cineva „pentru că el mă iubește așa cum sunt”, iar acest lucru se traduce prin: „pentru că nu așteaptă să fiu mai evlavios decât sunt”). Noi încercăm să cultivăm ascultarea lor față de Ortodoxie; cu toate acestea, ei nu sunt doar „învățaței ortodocși”. Rolul nostru nu este de a-i „închide între ziduri”, ci de a le transmite Ortodoxia, astfel încât ascultarea ortodoxă să devină pe cât posibil voluntară.

¹ Studiu prezentat la manifestările Filocalia de la Arad (12 mai 2016). Traducere, cu acordul autoarei, de Arhim. Teofan Mada.

Anxietatea este un obstacol major în calea educației. Niciun cuvânt nu poate convinge un copil că Adevărul ne face liberi (Ioan 8:32) într-o atmosferă făcută tensionată de „valorile creștine”. Credința noastră ne învață valoarea irepetabilă a fiecărei persoane, precum și respectul pe care Dumnezeu îl are pentru fiecare și relația unică pe care o are cu fiecare. „Duhul lui Dumnezeu, smerit caută pe tot omul în toate căile sale, ca să i Se facă cunoscut și astfel, să-l facă părtaș veșniciei Sale”². Părintele Sofronie a definit catehismul creștin ca fiind „încurajarea dezvoltării relației copilului cu Hristos și cu Maica Domnului”. Iar nu a-i sta în cale. Pentru a transmite credința trebuie ca noi înșine să ne reînnoim în mod constant propria noastră relație cu Dumnezeu cel viu și adevărat. Cântăm despre Maica Domnului că este „povățuitoare nebiruită”, dar tremurăm de teamă ca și cum ea nu ar fi de față ... Noi trebuie să știm din experiență puterea rugăciunii. Trebuie să știm că „Dumnezeu este cu noi”.

2. Acasă

Educația se face în primul rând de către părinți și mai întâi voi vorbi despre aceasta. Apoi voi vorbi despre comunitatea Bisericii, parohia (părinții acționează întotdeauna în calitate de membri ai Bisericii, așa că, probabil, despre Biserică ar fi trebuit să vorbesc mai întâi). „Familia este biserica cea mică”. Aceasta este o expresie frumoasă a Sf. Ioan Gură de Aur. El știa despre lene și ora mesei la copii, despre cheltuielile exagerate de la nunți și multe altele. Ceea ce le spunea părinților era să-și pregătească copiii pentru lume, iar nu pentru mănăstire, deoarece acea chemare, așa cum Domnul Însuși a zis, nu este pentru toată lumea, iar viața monahală nu poate da roade dacă este impusă în vreun fel. Harul poate trăi într-un cămin. În cazul în care viața lumii nu este creștină, Biserica ne învață să schimbăm societatea într-una creștină. Dacă lumea nu poate produce sfinți, Dumnezeu îi va pune capăt. Sfinții au nevoie de familii în care să se nască. Aceștia nu sunt ultimele redute aflate într-un asediu fără speranță, ci adevăratele motoare ale societății. Noi credem în Dumnezeu întrupat, Care a fost alăptat, a Căruia Maică i-a făcut scutece, Care a flămânzit și a obosit, Care a suferit ispite și încercări încheiate cu o moarte cumplită și nedreaptă, Care a propovăduit într-un oraș cosmopolit, în care doar o mică parte din locuitori au avut o licărire a ceea ce se întâmplă cu adevărat. Dacă ne aflăm într-o familie, membrii ei sunt primul aproape pe care trebuie să-l iubim. Iubirea creștină înseamnă împărțirea de viață și unitatea în toate circumstanțele. Iar față de copii acest lucru înseamnă iubirea care nu așteaptă nimic în schimb.

Rugăciunea este oxigenul sufletului, aerul condiționat al casei creștine. Creșterea copiilor într-o atmosferă de rugăciune face ca relația cu Dumnezeu să devină deplin naturală. Cuplurile trebuie uneori să se roage împreună, iar altele separat. Ar

² Arhimandritul Sofronie, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, trad. Ierom. Rafail Noica, ed. Sofia, București, 2005, p. 229.

trebui să existe și rugăciune pentru și lângă un sugar, rugăciune făcută cu pruncii și cu copiii, iar ziua ar trebui să înceapă și să se termine cu rugăciunea. Timpul de rugăciune în familie ar trebui să fie rânduit cu înțelepciune și părerea mea este că unul mai scurt este mai puțin periculos decât prea mult timp. Oricare ar fi cantitatea, în cazul în care rugăciunea este considerată ca fiind datorită ce stă în drum înainte de a începe joaca, aceasta va fi părăsită atunci când copiii vor merge la facultate. Dacă sunt obișnuiți cu rugăciunea ca fiind o parte din ziua lor, ei vor accepta că aceasta se face indiferent de starea de spirit cu care începem. Avem nevoie să sporim nu orele de rugăciune pentru copii, ci puțința ca ei să crească în iubirea pentru comuniunea cu Dumnezeu. Trebuie să ne rânduiim ziua astfel încât timpul de rugăciune să nu fie sub presiunea grabei, chiar dacă este scurt.

Deprinderea vieții creștine va deveni o normalitate într-o casă în care o persoană este iubită pentru sine însuși, chiar dacă este sau nu este inteligent, bun, evlavios, ordonat, îi place mâncarea nesănătoasă sau nu ... Dacă toată lumea în familie este tratată cu respect, ei își vor face loc unul altuia în mod natural: vor ierta, vor ajuta, vor colabora, vor împărți, vor asculta cu răbdare, vor face sacrificii și alte virtuți care nu se învață în pustie, ci în comunitate. Părinții trebuie să vorbească (și să facă orice altceva: gătit, curățenie, citirea poveștilor, muștrarea...) cu dragoste. Ei își pot păstra autoritatea prin corectitudine și consecvență. Trebuie să asculte și să nu replice întotdeauna; pot spune pur și simplu „Înțeleg de ce te simți așa”. Părinții trebuie să fie un intermediar între copil și Dumnezeu, mai degrabă decât să-L gândească pe Dumnezeu ca un intermediar care va convinge copilul să urmeze planurile părinților.

În viața ortodoxă, Dumnezeu este foarte mult simțit și suntem mai puțin dependenți de cuvinte decât protestanții. Toate cuvintele noastre contează, nu numai cele despre Dumnezeu. Le putem spune copiilor povești biblice și vieți de sfinți, dar și alte povestiri. Acest lucru se va întâmpla când va fi la fel de firesc pentru noi să vorbim despre Dumnezeu și sfinții Săi așa cum este să vorbim despre hainele păpușilor copiilor. „Propovăduiți Evanghelia în toată vremea; iar uneori și prin cuvânt”.

3. Biserica

Copiii câștigă din vizitarea mănăstirilor și devin familiari cu monahii și monahiile. Dar locul unde se săvârșește cea mai mare parte a educației lor este parohia. Copiii trebuie să fie luați în serios ca mădulare ale Trupului lui Hristos, iar nu ca „viitor al Bisericii”. (Luca 18:16. „Lăsați copii să vină la Mine și nu-i opriți, căci împărăția lui Dumnezeu este a unora ca aceștia”). Copiii nu trebuie să fie doar îngăduiți într-o adunare „pentru adulți”; ei au dreptul să participe. Cea mai mare parte a educației se face prin prezența lor acolo: ei văd, aud, gustă, ating, miros, și, în funcție de capacitatea lor intelectuală, învață prin cea mai bună formă de teologie: rugăciuni și cântări.

Comportamentul nostru față de copiii parohiei și propria noastră „stare de copii” sunt reperatele calității vieții noastre de creștini. „Și cine va primi un prunc ca acesta în numele Meu, pe Mine Mă primește. Iar cine va sminti pe unul dintr-aceștia mici care cred în Mine, mai bine i-ar fi lui să i se atârne de gât o piatră de moară și să fie afundat în adâncul mării.” (Matt. 18:5-6).

„Viața parohială” nu înseamnă pur și simplu organizarea anumitor activități. O parohie este un trup, un organism al vieții divine și umane. În fiecare parohie Biserica este pe deplin prezentă, astfel încât sunt asigurate condițiile pentru cea mai mare uniune posibilă între fiecare persoană și Dumnezeu. Liturghia este activitatea în jurul căreia sunt rânduite toate celelalte, inclusiv toate celelalte aspecte ale vieții noastre de acasă, de la școală sau de la muncă, în societate. Împărtășirea din Sfântul Potir ne face împreună-mădulare ale Trupului lui Hristos. Astfel ajungem să extindem Liturghia la fiecare aspect al vieții noastre. „Mulți au spus multe despre dragoste. Dar numai căutând-o între ucenicii lui Hristos o veți afla. Căci numai ei au avut Dragostea adevărată ca învățător al dragostei”³. Fie ca acest lucru să ajungă a fi trăit în comunitățile noastre. Apoi vom atrage copii și tineri. Toți „învățătorii” au nevoie să exerseze o colaborare smerită și să arate unitate și dragoste. Duminica Iertării este un moment extrem de important în viața parohială.

Trebuie să le dăm copiilor libertatea să intre în legătură cu părintele lor duhovnicesc, cu cei care țin cateheze, cu alte persoane din biserică. Nimeni să nu încalce confidențialitatea tainei spovedaniei. Părinții să nu facă presiuni asupra preotului ca să dea copiilor lor sfaturile pe care și le doresc. Îmi amintesc că eram în vizită la o familie în care rânduiala era ca, dacă se împărtășeau, să nu mănânce carne sâmbăta. Băiatul în vârstă de 6 ani a fost invitat să bea un ceai la casa prietenului său și a întrebat-o pe mama sa ce să facă. Ea a răspuns cu înțelepciune: „Știi că, dacă mănânci carne, nu o să te poți împărtăși. Aceasta este o problemă între tine, Dumnezeu și părintele tău duhovnic; nu eu pot să decid”. Un astfel de băiat își va da curând seama că, deși el a moștenit credința, aceasta i s-a făcut a sa. Părinții trebuie să-l sprijine pe duhovnicul copiilor lor, chiar dacă acesta este mai permisiv sau mai strict decât ar dori ei. Adulții ar trebui să permită ca vocația copilului să se dezvolte (Cum se face că părinții creștini reacționează negativ la chemarea monahală a propriului lor copil? Sau dimpotrivă, câți fii de preoți sunt luați în răs când spun că vor să fie astronauti: „Nu, li se răspunde, vei fi preot ca și tatăl tău”).

Nu doar dascălii de religie trebuie să predea într-o parohie. Enoriașii care poate nu reușesc să dea două exemple de explicații teologice pot contribui la fel de mult la catehizare. O mamă a spus odată copiilor ei când a fost întrebată cum i-a crescut în evlavie: „Nu am explicat mult, dar genunchii mei sunt plini de răni”. La Liturghia Sf. Vasile noi toți ne rugăm ca Dumnezeu „Să-i hrănescă pe prunci și să-i învețe pe cei tineri”.

³ Arhimandritul Sofronie, *Nașterea întru Împărăția cea neclătită*, trad. Ierom. Rafail Noica, ed. Reintregirea, Alba Iulia, 2011 p. 61.

Aspectul social al vieții parohiale este fundamental. Acesta permite ca iubirea pe care o gustăm la Liturghie să fie trăită și practică prin intermediul altor persoane. Practicile comune, cum ar fi postul, pot fi trăite ca terapii, mai degrabă decât ca reguli. Copiii se pot juca împreună, pot da ajutor, pot învăța să aibă încredere în alți copii ortodocși ... Ei pot avea prieteni care să contrabalanseze presiunea grupurilor lumești. În pridvorul bisericii poate să existe și bună dispoziție, conversații neoficiale cu preotul, șansa de a vedea cupluri căsătorite fericite și alte modele. Astfel, cele mai bune experiențe vor fi legate de credință.

4. Catehizarea

Nu alegeți ca și catehet o persoană care consideră aceasta a fi o „meserie” grea, ci una care se bucură de compania copiilor. Motto-ul dascălilor să fie: „Nu că doar avem stăpânire peste credința voastră, dar suntem împreună-lucrători ai bucuriei voastre” (2 Cor. 1:24). Lăsați copiii să se bucure de petrecerea timpului împreună. Un călugăr athonit m-a sfătuit: „Copiii au nevoie să-ți vadă bucuria”. „Credința din poruncă-ordin este nedesăvârșită în rădăcina sa, deși este cu puțință și preschimbarea ei într-una adevărată, adică într-o credință prin care Adevărul se sălășluiește în noi ca unul căutat și dorit, și aceasta pe veci.”⁴ Simplitatea, onestitatea, discuțiile neoficiale sunt cele mai de folos.

Dascălii de religie nu știu totul. Ortodoxia este mai mult decât putem cuprinde. Nu avem nevoie de explicații în plus; este suficient să spunem că are atâtea înțelesuri încât să îi însuflețească pe acei copii. Uneori să lăsăm o pildă, să spunem, să vorbească de la sine, ca o poveste. Copiii nu au nevoie să învețe toată istoria Bisericii, fiecare carte a Bibliei ori sute de vieți de sfinți. Astfel de informații sunt utile, dar nu pentru ele însele. Acestea trebuie împărtășite, astfel încât să hrănească credința în lucrarea lui Dumnezeu, să-i pregătească pentru argumente împotriva credinței, pentru a arăta că avem motive bune să rămânem ortodocși, să inspire dragoste și respect pentru oameni sfinți, pentru a vădi Ortodoxia lucrătoare. Copiii vor căuta informații suplimentare în mod voluntar. „Dă unui copil un pește și el va mânca bine astăzi. Învăță-l pe un copil să pescuiască și el va mânca bine toată viața”.

O mulțime de catehizări vor fi apologetice. Înainte ca ei să audă declarații științifice proaste sau ateiste, să le vorbim despre valoarea științei și modul în care o descoperire adevărată nu contrazice revelația divină. Să nu ne fie teamă să discutăm despre alte religii în mod obiectiv și teologic. Uneori poate este nevoie să ne arătăm împotrivirea față de perversiunile morale, dar totuși trebuie să vorbim despre punctul de vedere al Bisericii având în vedere adevărul și dragostea personală. Trebuie să contracarăm minciunile din mass-media prin cuvintele noastre care „să aibă autoritate, nu ca niște simpli scribi”.

⁴ St. Maxim Mărturisitorul, *Capete despre dragoste*, 4:100.

5. Școala

Din istoria timpurie a Bisericii Sf. Părinți au răspuns la dilemele părinților care se temeau că pruncii lor vor deprinde idei și comportamente dăunătoare la școală. Sfântul Ioan Gură de Aur a scris: „De fapt, alegerea se face între următoarele două variante: o educație liberală care s-ar putea obține prin trimiterea copiilor la școlile publice sau mântuirea sufletelor lor, pe care o poate asigura trimiterea lor într-o obște de monahi. Care va prevala, știința sau sufletul? În cazul în care puteți uni ambele avantaje, să faceți acest lucru prin toate mijloacele; dar dacă nu, alegeți ceea ce este mai prețios”. Sarcina noastră este să ne asigurăm că cei mici vor obține avantajele oferite de educația școlară și care să-i ajute să compenseze orice dezavantaje. Aceasta este cea mai bună pregătire pentru viața într-o societate globală. Avem nevoie de niște creștini educați în fiecare generație. Oameni puțin învățați ca Sf. Siluan ajută la mântuirea lumii, dar oamenii educați pot sluji lumea în moduri în care oamenii neducați nu pot.

În familiile cu copii de vârstă școlară, mediul școlar aduce „lumea” în sfera căminului. Aceasta nu trebuie să fie „lăsată afară” din principiu. Părinții creștini ar trebui să-și petreacă o mulțime de timp și efort pentru a cunoaște școala, a participa la activitățile școlare, a se asigura că toate problemele pot fi discutate fără frică acasă. Părinții nu ar trebui să uite să-și arate aprecierea pentru contribuția pozitivă a școlii la dezvoltarea copilului. Ei trebuie să încerce să fie o punte de legătură între Biserică și școală și să-i încurajeze pe copii să facă judecăți morale și teologice despre ceea ce primesc de la profesori și colegii lor. Acest lucru nu înseamnă doar judecăți negative. De asemenea, aceasta nu înseamnă trebuie făcută o analiză riguroasă neîncetat.

Tot ceea ce învățăm ne spune câte ceva despre lumea noastră și arată spre Făcătorul său. Acest lucru nu înseamnă că El este întotdeauna menționat, chiar și într-o școală creștină. Când am pus sub semnul întrebării existența lui Dumnezeu, minuni cum ar fi reproducerea amoebei ori șirul lui Fibonacci mi-au șters îndoielile. Alții sunt atrași de Dumnezeu prin artă sau muzică sau sport. „Lumea” trebuie studiată fără teamă. În cazul în care părinții și cateheți simt nevoia, ei trebuie să explice imperfecțiunile unei predări greșite; și să adauge ceea ce lipsește din ea.

Nevoia de a învăța discernământul asupra a ce se predă nu se referă doar la orele de religie sau filozofie. Credința creștină afectează gândirea noastră cu privire la toate aspectele. Cu toate acestea, nu trebuie să-i învățăm pe copii ca și când nu ar exista nici un loc pentru diferențe de opinie chiar în cadrul credinței ortodoxe. Ei trebuie să se simtă liberi să gândească lucrurile și să-și aleagă propriile lor gusturi, preferințe și opinii. În anii de gimnaziu aceștia sunt mai independenți, iar simțul responsabilității personale trebuie să fie încurajat în același timp cu dezvoltarea explorării intelectuale. Noi, adulții, nu trebuie să căutăm fiecare împrejurare de a spune cât de mult posibil. În cazul în care copiii nu simt că ceea ce doresc să spună este important pentru că noi îi iubim sau dacă toate opiniile noastre sunt emise ca niște legi, nu vom afla nimic din ceea ce li se întâmplă la școală.

Educatorii profesioniști mi-au confirmat părerea că mediul de acasă este cel mai influent pentru un copil. Adolescenții adesea par imuni la influențele

familiei, dar, de fapt, tocmai acestea le formează modul în care vor reacționa la presiunilor și ispite colegilor.

Unele țări permit alegerea școlarizării: școli de stat, școli private, inclusiv cele organizate de Biserică, sau școlarizarea la domiciliu. Nici un sistem nu garantează că elevii săi vor deveni creștini ortodocși credincioși. Aceasta depinde de toate persoanele implicate: directorul, profesorul. Există capcane spirituale în fiecare sistem. Copiii educați acasă pot fi prost pregătiți pentru întâlnirea cu „această lume”. Și școlile confesionale pot avea acest dezavantaj. Mai mult, ele îi pot face pe copii să se simtă sufocați. Elevii trebuie să simtă că nu sunt „condiționați” sau că personalitatea lor este „strangulată”, în caz contrar se vor revolta puternic împotriva Bisericii. Așa-numitele școli „non-confesionale” pretind că evită propovăduirea oricărui set de credințe, dar, de fapt, propagă relativismul și secularismul. Fiecare sistem are nevoie de oameni înțelepți și credincioși pentru a-i ajuta pe copii să se bucure de avantajele pe care le oferă.

Eu, totuși, cred că copiilor ortodocși de vârsta școlii primare le-ar fi mai de folos să-și trăiască copilăria sub o presiune mai mică. Într-o școală ortodoxă, aceștia ar putea avea șansa de a-și trăi credința în mod normal, „de la sine”. Acolo nu trebuie să fie „în gardă” împotriva profesorilor lor, ci se pot bucura de încrederea față de adulți. Și pot urca încă o treaptă într-un ritm mai natural spre stadiul în care pot rezista curenților potrivnici. (La zece ani această etapă trebuie deja să fi început.) O școală primară creștină nu ar trebui să fie considerată ca un clopot de sticlă fără viruși dintr-un spital. Ea este o seră unde pot fi crescute cele mai puternice plante. Întâi plantăm răsadurile într-o seră încălzită; atunci când acestea sunt mai mari le punem muta într-o seră neîncălzită. În cele din urmă, ele sunt gata să iasă afară.

Indiferent de programă sau sistem, părinții trebuie să se asigure că educația copilului este pe cât posibil completă. Acest lucru poate însemna lecții suplimentare de muzică sau sport, lucru acasă în timpul liber ori odihnă sau să-și facă temele în liniște, sau mai multe activități de familie, astfel încât efortul intelectual să fie echilibrat de alte forme de învățare. Sf. Inochentie de Alaska a predat atât teorie cât și abilități practice, bucurându-se cu copiii săi atât de explorarea malului mării, cât și de atelierul de tâmplărie. Cercurile din cadrul bisericii pot oferi și ele lecții folositoare: nu atât ca activități catehetice, ci pur și simplu, fără subterfugii, ca experiență de viață și distracție. În caz contrar „distracția” devine un cuvânt rezervat doar pentru activități prostești sau anarhice. Relaxarea gen „tân-dăleală” face parte din viața majorității copiilor, dar este un păcat dacă aceasta ajuge să fie singura dată când ei se bucură, iar tot restul este „datorie”.

6. Rugăciunea Sf. Siluan

Doamne, trimite mila Ta asupra copiilor din lume pe care îi iubești și dă-le lor să Te cunoască prin Duhul Sfânt. Cu lacrimi Te rog, ascultă-mi rugăciunea pentru copii și dă-le tuturor să cunoască slava Ta întru Duhul Sfânt⁵.

⁵ Arhimandritul Sofronie, *Cuviosul Siluan Athonitul*, trad. Ierom. Rafail Noica, ed. Reintregirea, Alba Iulia, 2011, p. 390.